

door Marian Tjaden

Vertaling van het *Corpus Iuris Civilis* na bijna een kwart eeuw afgerond

‘Gewoon een kwestie van volhouden’

Of je nu een aanrijding veroorzaakt, een huis koopt, of ontslagen wordt, er zijn altijd juridische regels voor de manier waarop de zaak afgehandeld moet worden. En die regels zijn vaak al tweeduizend jaar geleden bedacht, door Romeinse juristen. De invloedrijkste bron van Romeins recht was echter nooit in het Nederlands vertaald en dreigde voorgoed in de vergetelheid te geraken. Dankzij de inspanningen van Jop Spruit is er nu een vertaling van dit monument van de westerse rechtsgeschiedenis. Met collega's uit Nederland en België werkte hij er bijna 25 jaar aan.

Stel je buurman is een week op vakantie en je hoort over de heg een steeds luider gekreun. Dat blijkt de slaaf van de buurman te zijn, vastgeketend, met een leeg etensbakje naast hem. Je maakt hem los, zegt dat hij niet mag weglopen, maar dat doet hij natuurlijk toch. Kan de buurman dan tegen jou procederen? ‘Volgens het klassieke Romeinse recht was het bevrijden van die slaaf geen onrechtmatige daad’, zegt Jop Spruit (1937), emeritus hoogleraar Romeins Recht, ‘want u beschadigt de slaaf niet. Maar uw buurman was wel zijn bezit kwijt. Via een ingewikkelde procedurele omweg kon de buurman toch actie ondernemen. Als hij kon aantonen dat u dat had gedaan, moest u hem de waarde van de slaaf betalen.’

Dit voorbeeld komt uit het *Corpus Iuris Civilis*, de verzamelde wetgeving die in opdracht van de Oost-Romeinse keizer Justinianus tussen 529 en 566 op schrift werd gezet. Spruit heeft sinds de jaren tachtig aan de vertaling gewerkt. Op 15 november 2011 was de officiële presentatie van de laatste twee delen van de twaalfdelige reeks.

Jop Spruit, foto Maarten Hartman

Leuk om te weten, dat gedoe met die slaven, maar was het echt nodig om die oude Romeinse wetten in het Nederlands te vertalen? ‘Jazeker’, zegt Spruit. ‘Hoe wij in onze maatschappij denken over hoe een koper en verkoper met elkaar moeten omgaan, of een huurder en een verhuurder, of hoe we met elkaar moeten omgaan als we een aanrijding veroorzaken in de moderne wereld, is allemaal gebaseerd op het gedachtegoed van Romeinse juristen.’

Het *Corpus Iuris* werd in de late Middeleeuwen gerecipieerd, zoals juristen dat noemen. Het werd ingevoegd in het bestaande recht. Dat betekent dat het – tot de invoering van het Wetboek Napoleon in 1809 – de basis was waarop mensen berecht werden. Dat gold niet alleen voor Nederland, maar voor heel Europa, inclusief de koloniën. Spruit: ‘Jan van Riebeeck had links de Bijbel en rechts het *Corpus Iuris* onder zijn arm toen hij in 1600 in Zuid-Afrika aan land stapte.’

kathedraal

Tot ongeveer 1800 was de rechtsgeleerdheid een puur Latijnse aangelegenheid. Er was nauwelijks behoefte aan een vertaling van het *Corpus Iuris*. Spruit las zelf tijdens zijn studie de rechtsgeleerde inleiding van de Romeinse jurist Gaius nog in het Latijn, hoewel dat toen al een uitzondering was. ‘Het was natuurlijk geen boek dat iedereen zat te lezen in zijn avondurtjes. Ik had er ook wel moeite mee, terwijl ik op het gymnasium toch 16 uur Latijn per week heb gehad.’

Bijna niemand kan die teksten nu nog lezen

Bijna niemand kan die teksten nu nog lezen, daarom is die vertaling zo belangrijk. Juristen kunnen daarmee de oorspronkelijke bronnen weer raadplegen, maar ook classicisten, historici en theologen kunnen de teksten als bron voor hun onderzoek gebruiken.

Eind jaren zeventig ontmoette Spruit de classicus Karel Bongenaar. Die was enthousiast over Spruits vertaalplannen, en wilde graag meewerken. Ze besloten om ‘klein’ te beginnen, met de vertaling van het leerboek van Gaius uit de tweede eeuw na Christus. ‘Dat was in de jaren dertig al eens vertaald door de advocaat Oltmans, maar die had veel technisch-juridische begrippen laten staan, termen

als emancipatio, cretio en stipulatio. Wij vonden een nieuwe vertaling geboden, waarbij alles werd vertaald en het Nederlands wat minder zwaar zou lopen, in de hoop dat de tekst voor jonge mensen beter toegankelijk zou zijn’, vertelt Spruit. ‘We hebben daar enorm aan gebikkeld.

Ik had nooit gedacht dat ik er bijna 25 jaar mee bezig zou zijn

Maar toen de uitgave er eenmaal was, riep een collega: “Mooi, maar waarom heb je nou die Gaius gedaan en niet het *Corpus Iuris Civilis*?” Maar ja, we zijn natuurlijk begonnen met de dorpskerk, die kathedraal van Chartres hebben we nog maar even laten staan!’

beslispunten

Zijn terughoudendheid is begrijpelijk. Het *Corpus Iuris* is enorm omvangrijk. Het totaal beslaat ruim 4000 pagina’s Latijnse kolommen. ‘We zijn begonnen met *de Instituten*, die waren voor een groot deel op het gelijknamige werk van Gaius gebaseerd, dus we hadden houvast’, zegt Spruit. ‘En ja, dan ga je ermee door. Je weet in het leven natuurlijk nooit precies waar je aan begint, maar hier al helemaal niet. Ik had nooit gedacht dat ik er bijna 25 jaar mee bezig zou zijn.’

De twaalf delen van het *Corpus Iuris Civilis* worden uitgegeven door Amsterdam University Press (Imprint KNAW Press) in een kolommeneditie met de Latijnse en Nederlandse (en deels ook Griekse) tekst naast elkaar.

Voor meer informatie: Romeinsrecht.nl.

Beeld: Shutterstock

Zonder Bongenaar was hij er waarschijnlijk niet aan begonnen. ‘Je kunt dit soort teksten niet in je eentje vertalen. Je moet je eigen ideeën kunnen toetsen aan die van een ander. Want de Romeinse juristen schreven uiterst samengebonden, karig en geen woord te veel. Sommige teksten zijn daardoor heel vaag. Niet voor niets zijn juristen

Je kunt dit soort teksten niet in je eentje vertalen

al sinds de Middeleeuwen bezig met het duiden ervan.’ Ze vertaalden allebei hun deel, en vergeleken de tekst per woord. Dat ging er scherp aan toe. ‘Het begrip “pater solitarius” bijvoorbeeld, daar verschilden wij fundamenteel over van mening, en er waren wel vier of vijf vertalingen mogelijk. Toen heb ik voorgesteld dat we om de beurt zouden beslissen. En ik weet nog goed: Bongenaar mocht beginnen, maar na een half jaar hadden we weer

zo’n punt. Toen zei hij ironisch: “Wat vervelend dat jij nou aan de beurt bent!”

vertrouwensrelatie

Helaas overleed Bongenaar in 1998. Spruit: ‘Hij was mijn steun en toeverlaat, wij waren twee zielen, een gedachte. Maar het werk diende voortgang te vinden, dus ik moest verder met anderen.’ Hij heeft sindsdien een aantal uitstekende nieuwe medewerkers gevonden, maar dat was niet altijd makkelijk. ‘Je moet een vertrouwensrelatie opbouwen. En het is net als in een huwelijk: als je altijd maar jouw wil oplegt, dan loopt het mis. Er zijn ook wel mensen afgehaakt. Die zeiden: “Ik wil niet dat u in mijn vertaling graait.” Ik zei: “Dan scheiden hier onze wegen, want ik doe niet anders, maar u mag het in mijn tekst ook doen.”’

Het omgekeerde kwam ook voor. Spruit herinnert zich een student-assistent, een classicus. ‘Dat was een

doodvriendelijke jongen. We hadden eens een discussie over een bepaalde vertaling, waarop hij op mijn voorstel welwillend antwoordde: “Ja, als u het zo zegt, professor”. Daar had ik natuurlijk niks aan! Je moet juist iemand hebben die het niet met je eens is. En dan probeer je elkaar te overtuigen.’

pannenkoekenbeslag

Elke tekst werd door twee deskundigen vertaald en het resultaat werd vervolgens gecontroleerd door een eindredactie van drie mensen. Spruit: ‘Het hele vertaalproces is vergelijkbaar met het maken van pannenkoekenbeslag: je roert net zolang tot er geen klont meer in zit. En nog denk ik achteraf wel eens: “Dat had nog iets mooier gekund.”’ De problemen bij het vertalen waren heel verschillend. Soms was de tekst zelf niet duidelijk, maar er

Het is ook een opluchting. Want je bent natuurlijk niet altijd maar vrolijk bezig.

waren ook begrippen die in het Nederlandse recht niet voorkomen. Spruit: ‘Het woord “pater familias” bijvoorbeeld. Ons huidige privaatrecht kent geen vergelijkbaar juridisch begrip. De vertaling “familievader” of “familiehoofd” is juridisch onjuist, omdat het er niet om gaat of de betrokkene aan het hoofd van het gezin staat. De term “gezagsdrager” klopt in zoverre dat het gaat om iemand die juridisch gezien het gezag heeft over anderen, maar wij gebruiken die aanduiding voor personen met een bepaalde overheidsfunctie. Uiteindelijk is gekozen voor “heer des huizes”, maar ook dat is eigenlijk ontoereikend.’

kwestie van smaak

Vertalen blijft natuurlijk ook een kwestie van smaak. Een van zijn medevertalers, René Forrez uit Brugge, had een keer de Vlaamse uitdrukking ‘verveeld zitten met’ gebruikt. Spruit: ‘Ik kende dat niet, maar vond het prachtig klinken. Maar mijn mederedacteuren wilden er niet aan. Ik weet niet meer hoe we het hebben opgelost, maar we hebben het natuurlijk niet vertaald met “ermee omhoog zitten”, dat is te plat. Ik heb altijd gestreefd naar een taalgebruik dat recht doet aan het kaliber van de brontekst.’

De twaalfdelige reeks is nu af. Een vreemd idee, na zo’n lange tijd, maar de vreugde overheerst, vertelt Spruit. ‘Het is ook een opluchting. Want je bent natuurlijk niet altijd maar vrolijk bezig. Op een van de grootste boeken van *de Digesten*, over het vrijlaten van slaven en andere antieke materie, ben ik meerdere malen afgeknapt. Ieder jaar in de zomer begon ik er weer mee. En dan had ik een dag

Je moet je wel blijven amuseren

zitten werken en nog niet één kolom gedaan. Dan denk je wel eens: “Waar ben ik mee bezig.” Want ondertussen verglijdt je leven natuurlijk.’ Spruit loste dat op door er veel dingen naast te doen. Hij schreef artikelen en boeken, en was actief als gemeenteraadslid in Hilversum. ‘Je moet je wel blijven amuseren, want anders ga je echt ten onder. En verder was het gewoon een kwestie van volhouden.’